

هه لێژاردنه په رله مانیه کانی هه ری می کوردستان له ۲۰۱۸: نادادپه روه ری له نوینه رایه تیکردن و چاره سه رکردنی

د. جلال حسن مصطفی *

وشه کلیلیه کان: هه لێژاردن، هه لێژاردنه په رله مانیه کان، هه ری می کوردستان، نادادپه روه ری، نوینه رایه تیکردن.

<https://doi.org/10.31271/jopss.10036>

پوخته ی توژیینه وه:

خولی پینجه می هه لێژاردنه کانی په رله مانیه کوردستان له سالی ۲۰۱۸ به رپوه چوو. به پشتبه ستن بهو داتایه نه ی له لایه ن کومسیونی بالای هه لێژاردن و پاپرسی هه ری می کوردستانه وه بلاوکراونه ته وه، نه نجامه کانی هه لێژاردن به شیوه یه ک بوون که نادادپه روه ری یان دروستکردوه و هه ر پارێزگایه کی هه ری می کوردستان له پارێزگایه کی تر که متر یان زیاتر له رپژه ی ده نگدهرانی کورسی په رله مانیه به رکه وتوووه. نه و پرسیاره ی نه م توژیینه وه یه هه ولی وه لامدانه وه ی ده دات نه وه یه که ئایا چۆن وابکریت نه م نادادپه روه ری به تا رپژه یه کی به رچاو که مبرکته وه و پارێزگاکان به پپی ژماره ی ده نگدهرانیان نوینه رایته بکرین له په رله ماندا؟ له گه رانیدا به دوا ی وه لایه نه م پرسیاره دا، نه م توژیینه وه یه پیوستی به کنه ی چهند بابه تیک هه یه. سه ره تا باسیکی کورت ده رباره ی سیسته می هه لێژاردنی هه ری می کوردستان ده کریت. پاشان به داتا و زانیاری وورد نه و خاله ده خه یه پروو که پرسیاره ی سه ره کی نه م توژیینه وه یه پیکه پناوه، که نه ویش نه و نادادپه روه یه یه که نه م سیسته مه ی ئیستا هیناوتیه کایه. دواتر و وه ک به شیک له چاره سه ر، سیسته میکی هه لێژاردن ده خرته پروو (سیسته می نارپژه یی، جا زۆرینه ی ساده بیت یان زۆرینه ی په ها) که ده کریت به شیک زوری نه م نادادپه روه ری نه هینیت. هه لبه ته، هه ر سیسته میکی هه لێژاردن، به ده ر له لایه نه پۆزه تیقه کانی، چهند کیشه یه ک به دوا ی خۆیدا ده هینیت که پیوسته چاره سه ر بکرین، بۆیه ش کۆتا به شی توژیینه وه که ته رخانه ده کریت بۆ باسکردن ده رباره ی نه و کیشانه ی نه گه ری هه یه سیسته می نارپژه یی به ره مه یان بهینیت و چۆنه تی چاره سه ره کردنیان.

ملخص البحث:

الانتخابات البرلمانية لعام ۲۰۱۸ في إقليم كردستان: اللعدالة في التمثيل وحلها

أجريت الانتخابات للدورة الخامسة لبرلمان كوردستان العراق في عام ۲۰۱۸. بالاعتماد على المعلومات المنشورة من قبل الهيئة العليا للانتخابات و الإستفتاء في إقليم كردستان، النتائج الانتخابية

خلقت اللاعدالة في الحصول على المقاعد البرلمانية بين المحافظات إذا ما قورنت بعدد مصوتيهها. و السؤال المطروح في هذا البحث هو كيفية التقليل من هذه اللاعدالة الى أدنى حدودها. في بحثه عن الإجابة على هذا الإشكال، هذا البحث في حاجة الى تنقيب بعض المسائل. في بدايته، يقوم الباحث بعرض مختصر للنظام الإنتخابي الحالي المعمول به في إقليم كوردستان. بعده هذا، و بالإعتماد على المعلومات المنشورة من قبل الهيئة العليا للإنتخابات و الإستفتاء في إقليم كوردستان، يحاول الباحث أن يستكشف ما أدى الى إثارة الإشكال الرئيسي للبحث المتعلق بوجود اللاعدالة في حصول المحافظات على المقاعد البرلمانية. من ثم، كجزء من حل لهذه الإشكالية، يقوم الباحث بعرض نظام إنتخابي (النظام غيرالنسبي، الأغلبية البسيطة كانت أو المطلقة) بإمكانه التقليل من اللاعدالة إلى حد كبير. على الرغم من ذلك، كل نظام إنتخابي، و إن كان مناسباً و إيجابياً في سياق ما، له من الإشكالات ما يتحتم علينا البحث عن حلها، لذا فالجزء الأخير من البحث مكرس للمشاكل التي يسببها تبني نظام إنتخابي غير نسبي و كيفية حلها.

Abstract:

The Parliamentary Elections of 2018 in Kurdistan Region: unfairness in representation and its solution

Elections for the fifth round of Kurdistan Parliament were held in 2018. Relying on information (election results and MPs' backgrounds) published by the Independent High Elections and Referendum Commission (IHERC) in the Kurdistan Region, electoral results have created inequality among Kurdistan Region's governorates in terms of obtaining parliamentary seats when the number of valid voters is considered. The question to be tackled in this article is how to minimize this injustice to its minimum. In its search for an answer to this question, this article needs to excavate some issues. In the beginning, the researcher will briefly present the current electoral system in force in the Kurdistan Region. Then, and by relying on the information published by the IHERC in the Kurdistan Region, the researcher tries to explore what led to the presence of the injustice in the governorates' share of parliamentary seats. Hence, as part of a solution to this problem, an electoral system (the non-proportional system, majority or plurality) is presented that can reduce the injustice to a large extent. Despite this, each electoral system, although appropriate in a context, may have its own shortcomings and thus a solution is needed. Thus, the last part of the research is devoted to the problems caused by the adoption of a non-proportional electoral system and the ways they can be solved.

پيشه‌کيه‌کي پيويست

خولي پيئجه‌مي هه‌لبژاردنه‌كاني كوردستان له سالي ٢٠١٨ دا به‌ريوه‌چوو. ئەم هه‌لبژاردنه‌كاني پهرله‌ماني كوردستان پشتده‌به‌ستيت به‌ برياري ژماره ١ سهركرديه‌تي سياسي به‌ره‌ي كوردستاني به‌ ده‌ركردني ياساي 'ئه‌نجووهمني نيشتماني كوردستاني عيراق' ژماره (١) ي سالي ١٩٩٢ و هه‌نديك هه‌مواري دواتري ئەو ياسايه. به‌پي مادي يه‌كه‌مي ئەم ياسايه، پيش هه‌مواركردنه‌كاني، ئەنجومه‌ني نيشتماني كوردستان له ١٠٠ ئەندام پيكديت، به‌ ريژه‌ي يه‌ك ئەندام بو ٣٠ هه‌زار كه‌س.^(١) له هه‌مان رۆژي په‌سه‌ندكردني ياساكه له ١٩٩٢/٤/٨ دا، سهركرديه‌تي سياسي به‌ره‌ي كوردستاني، له ده‌ره‌وه‌ي ياساكه، برياريدا ٥ كورسي بو 'كه‌مه‌نه‌ته‌وايه‌تي ئاشوري به‌ هه‌موو پيكهاته‌كانيه‌وه'^(٢) ته‌رخانبكات، ته‌نها بو ئەو خوله‌ي هه‌لبژاردن. به‌پي مادي ٩ ي ياسا بنه‌ره‌تبه‌كه، پيش هه‌مواركردن، 'كوردستاني عيراق ده‌كره‌تبه‌چه‌ند ناوچه‌يه‌كي هه‌لبژاردن به‌ مه‌رجه‌ له‌ چوار ناوچه‌ كه‌مه‌تر نه‌بن'^(٣). بو هه‌لبژاردنه‌ پهرله‌مانيه‌كه‌ي سالي ١٩٩٢، هه‌ريمي كوردستان كرايه‌ چوار ناوچه‌ي هه‌لبژاردن كه‌ سليماني، هه‌ولير، ده‌وك، و ئەو ناوچه‌يه‌ي كه‌ركوك كه‌ له‌ ژير ده‌ستي به‌ره‌ي كوردستانيدا بوون.^(٤) هه‌لبژاردنه‌كه‌ به‌پي سيسته‌مي هه‌لبژاردني نوينه‌رايه‌تي ريژه‌يي ليستي داخراو ئەنجامدارا، واته‌ پارته‌ سياسي‌ه‌كان به‌پي ريژه‌ي ده‌نگه‌كانيان له هه‌لبژاردنه‌كاندا، نوينه‌ريان له پهرله‌ماندا ده‌بوو. به‌پي بره‌گه‌ي ٣ مادي سي و شه‌ش، هه‌رليستكي هه‌لبژاردن نه‌توانيت له ٧٪ ي ده‌نگه‌كان به‌ده‌سته‌هينيت، ئەوا له ئەنجومه‌ندا نوينه‌ري نابيت و ده‌نگه‌ به‌ده‌سته‌هاتوو هه‌كان به‌سه‌ر ئەو ليستانه‌دا دابه‌ش ده‌بيت كه‌ ئەو به‌ره‌سته‌يان تبه‌په‌راندوو. ئەم دابه‌شكردنه‌ي هه‌ريمي كوردستان بو چوار ناوچه، ته‌نها ريكراري ئيداري بوو بو ئاسانكردني به‌ريوه‌چووني هه‌لبژاردنه‌كان، ئەگه‌رنا ميكانيزمه‌كاني به‌ده‌سته‌هيناني كورسي له ئەنجومه‌ندا ده‌ريده‌خه‌ن كه‌ له واقيعدا، كوردستان هه‌مووي ته‌نها بازنه‌يه‌ك بووه. بو زانيني ژماره‌ي نوينه‌راني هه‌ر پارتيك يان ليستكي، كۆي ده‌نگه‌كانيان له هه‌ر چوار ناوچه‌كه‌دا كۆده‌كرانه‌وه و پاش تبه‌په‌راندني به‌ره‌سته، كورسيه‌كان به‌سه‌رياندا دابه‌شده‌كريت. به‌پي مادي ٣٧ ياساكه، هه‌ر ليستكي ئازاد بوو كام له كانديه‌كاني بكاته ئەندام پهرله‌مان به‌پي يه‌كيك له‌م ميكانيزمانه: به‌ زنجيره‌ي ناوي كانديه‌كان كه‌ پيشكه‌شي كۆمسيون كراون، به هه‌لبژاردني كانديه‌كان له‌ ئيو ليسته‌كه‌دا، يا خود به ئەنجامداني قورعه له‌ ئيوانياندا.

گرفته‌كاني خولي يه‌كه‌مي هه‌لبژاردنه‌كان زۆربوون له‌وانه ئەو به‌ره‌سته بوو كه ته‌نها پارتي ديموكراتي كوردستان و يه‌كيتي نيشتماني كوردستان توانيان تبه‌په‌رين و به‌ره‌نجامي ئەمه‌ش دابه‌شكردني په‌نجا-په‌نجاي ليكه‌وته‌وه، كه به‌يه‌كيك له هۆكاره‌كاني سه‌ره‌لداني شه‌ري ناوخۆي

(١) برياري به‌ره‌ي كوردستاني، مادي (١) ياساي ژماره (١) ي سالي ١٩٩٢ ي سهركرديه‌تي سياسي به‌ره‌ي كوردستاني.

(٢) هه‌مان برياري سه‌ره‌وه‌ي به‌ره‌ي كوردستاني.

(٣) مادي (٩) ي هه‌مان ياساي سه‌ره‌وه.

(٤) به‌پي هه‌نديك سه‌رچاوه ئەو ناوچه‌يه‌ي پاريزگاي ديالا كه له ژير ده‌سه‌لاتي به‌ره‌ي كوردستاندا بوون هه‌لبژاردنيان تيدا ئەنجامدارا.

هه‌ریم داده‌نریت.

ئهم یاسایه‌ی سه‌رکردایه‌تی به‌ره‌ی کوردستانی، تا ئیستا، حه‌وت جار هه‌موارکراوه‌ته‌وه، که دواترینیان به یاسای ژماره ۱۵ ی سالی ۲۰۱۳ بووه. به‌شیک له هه‌مواره‌کان په‌یوه‌ندی راسته‌وخویان هه‌یه به‌پرسیاری سه‌ره‌کی ئهم توژیینه‌وه‌یه (که به‌ره‌مه‌پینانی نادادیه له نوینه‌رایه‌تیکردندا). له هه‌مواری سییه‌می یاساکه‌دا، به‌پیی یاسای ژماره ۴۷ سالی ۲۰۰۴، ژماره‌ی ئەندامانی په‌رله‌مانی زیادکرا بو ۱۱۱ به‌بێ دياریکردنی کۆتا بو که‌مه‌نه‌ته‌وايه‌تیه‌کان. هه‌ر له‌م هه‌مواره‌دا له ماده‌ی ۴ دا، کۆی هه‌ریمی کوردستان له ۴ ناوچه‌ی هه‌لبژاردنه‌وه کرایه‌یه‌ک ناوچه‌ی هه‌لبژاردن. ماده‌ی ۳۷ یاسا بنه‌په‌تیه‌که‌ی هه‌لبژاردن له‌م یاسایادا هه‌موارکرایه‌وه به‌بێ ئه‌وه‌ی لیستی داخراوی پێژه‌یی گۆرانکاری به‌سه‌ردا بێت، ته‌نها میکانیزه‌مانی قورعه و هه‌لبژاردنی کاندیدانی لایرا و میکانیزه‌می هه‌لبژاردنی کاندیدانی به‌پیی زنجیره‌ی ناوه‌کانیان له لیسته‌که‌دا هیلدراوه‌ته‌وه. له هه‌مواری چواره‌می یاساکه‌دا له سالی ۲۰۰۹ دا و به‌پیی یاسای ژماره ۲ ماده‌ی ۸، ۱۱ کورسی کۆتا بو پیکهاته‌کان ته‌رخانکرا: ۵ کورسی بو کلدان، ۵ کورسی بو تورکمان، و ۱ کورسی بو ئه‌رمه‌ن. هه‌مواری حه‌وته‌می سالی ۲۰۱۳ گۆرانکاری بنه‌په‌تی به‌سه‌ر سیسته‌می هه‌لبژاردنه‌کاندا هینا به‌وه‌ی که هه‌لبژاردنه‌کانی له لیستی پێژه‌یی داخراوه‌وه کرده لیستی پێژه‌یی کراوه^(۱) به‌پیی ماده‌ی ۵۲ می یاسای ژماره ۱۵ سالی ۲۰۱۳.

نادادپه‌روه‌ری له نوینه‌رایه‌تیکردندا^(۲):

به‌پشته‌ستن به‌ داتا وزانیاریه‌کانی دوا هه‌لبژاردنی په‌رله‌مانی کوردستان^(۳) له ۲۰۱۸/۹/۳۰ ئه‌نجامدرا، ناداپه‌روه‌ریه‌کی به‌رچاو ده‌بینین له نوینه‌رایه‌تیکردنی پارێزگاکانی هه‌ریمی کوردستاندا له په‌رله‌مانی کوردستان. له‌م توژیینه‌وه‌دا ۳ پارێزگای هه‌ریمی کوردستان به‌بنه‌ما وه‌رگیراون بو ئه‌نجامدانی توژیینه‌وه‌که (پارێزگای هه‌له‌بجه له‌گه‌ل پارێزگای سلیمانیدا داندراره‌وه). بو ئه‌وه‌ی ئه‌وه

^(۱) لیسته‌کانی هه‌لبژاردن به‌ سێ شیوه‌ ریکده‌خرین: داخراو، کراوه، و ئازاد. هه‌ر یه‌ک له‌م ریکخستنه‌ ئازادیه‌کی زیاتر یان که‌مه‌تر ده‌داته ده‌نگده‌ر له هه‌لبژاردنی ئه‌وه کاندیده‌ یان ئه‌وه کاندیده‌ی ده‌نگیان پێده‌دات. له لیستی داخراودا، ده‌نگده‌ر ده‌توانیت ته‌نها ده‌نگبده‌ته‌ ئه‌وه‌ پارتیه‌ سیاسیه‌ی که به‌گونجای ده‌زائیت نوینه‌ری بێت له په‌رله‌ماندا یان له‌ حکومه‌تدا (وه‌ک سیسته‌می هه‌لبژاردنی هه‌ریمی کوردستان له سالی ۱۹۹۲‌وه‌ پێش ته‌عدیلکردنی بو لیستی کراوه‌). له لیستی کراوه‌دا، ده‌نگده‌ر له‌ دوا ده‌نگدان به‌ پارتیک یان لیستیک سیاسی دیاریکراو، ئازاده‌ له‌وی له لیستی کاندیدانی ئه‌وه‌ پارتیه‌دا ده‌نگ به‌ کام کاندیدی دلخوازی خۆی ده‌دا (وه‌ک سیسته‌می ئیستا هه‌ریمی کوردستان). له لیستی ئازادا، ده‌نگده‌ر ئازادیه‌کی زیاتری ده‌دریت له‌وه‌دا که ده‌نگبده‌ته‌ کاندیده‌کان یان لیست و حیزبه‌ سیاسیه‌کان. بو زانیاری زیاتر له‌سه‌ر ئه‌م بابته‌ ده‌کریت ئه‌م سه‌رچاوه‌یه‌ به‌سوود بۆ خوینهر:

Reynolds, A. et al. (2005). *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, Sweden.

^(۲) مه‌به‌ست له نوینه‌رایه‌تیکردنی پارێزگاکانه (به‌ قه‌زاکیه‌وه) له په‌رله‌مانی کوردستاندا به‌پیی ژماره‌ی دانیشنوانیان.

^(۳) کۆمسیۆنی بالای سه‌ربه‌خۆی هه‌لبژاردن و راپرسی (۲۰۱۸)، لیستی ناوی ده‌رچوانی خولی پێنجه‌می په‌رله‌مانی کوردستان http://www.khec.krd/dreje_dangadaran.aspx?jimare=129&type=7 (۲۰۲۰/۳/۳۰) لینکه‌که‌ چالاکبوه‌.

ناداڤهروهه روهه ريهى كه دروستبوهه له نوينه رايه تيكردنى پاريزگاكانى ههريمى كوردستاندا له ههلبژاردنى په رلهمانى ٢٠١٨ دا ږوونيت، تويزهر له چهند خشته په كدا داتاكانى كوكردوته وه و به پي شوي نيشته جيپوونى نه دنام په رلهمانه كان ريكيختسون. داتاكان به ږوونى نهو ناداڤهروهه ريهه ده رده خه ن كه له نوينه رايه تيكردنى هه رسي پاريزگاكه دا ده رده كه ووت.

به پي داتاكانى كومسيوني بالاي ههلبژاردن و پارسي (خشته ٣)، ژماره ١ دهنگه راني پاريزگاكانى ههريمى كوردستان بهم شيوه يه يه: سليمانى و ههله بجه ١١٩٩٥٨٩ دهنگه ر، ههولير ١٠٣٤٨٦٤ دهنگه ر، ٦٧٦٨٥٩ دهنگه ر. خشته ١، به ووردى شوي نيشته جيپوونى نه دنامانى په رلهمانى خولى پينجه مى سالى ٢٠١٨ مان به پي داتاكانى كومسيوني بالاي سه ربه خو ههلبژاردن و پارسي ږوونده كاته وه.

خشته ١: شوي نيشته جيپوونى نه دنام په رلهمانه كانى خولى پينجه مى ٢٠١٨							
ههله بجه + چمچه مال + شاري + شيلادزي + چومان + كفرى	كويه + شاره زوو + به حركه	ثاميدى + كه لار + رانيه + ناكرى	پيرمام + سوران	زاخو	دهوك (٣)	سليمانى (٢)	ههولير (١)
ههريه ك ١ كوى گشتى = ٦	ههريه ك ٢ كوى گشتى = ٦	ههريه ك ٣ كوى گشتى = ١٢	ههريه ك ٤ كوى گشتى = ٨	٧	١٢	٢٥	٣٥
سه رچاوه: داتاكانى كومسيوني بالاي سه ربه خو ههلبژاردن و پارسي وه ك له سه رچاوه كاندا (ژماره ٢) ناماژه پيكراره. تيبينى: كوكردنه وه و پوخته كردنى داتاكان و دروست كردنى خشته كان له لايه ن تويزه روهه نه جامدراوه.							

له خشته ١، ١٢، كوى نهو كورسيه په رلهمانيه نى پاريزگاكانى ههريمى كوردستان هيناويانه له به رنه جامى پياده كردنى سيستمى ليستى كراوه ريزه يى ږوونكراوه ته وه.

خشته ٢: كوى كورسي به ده ستهاوو له هه ر پاريزگايه ك له ههلبژاردنه په رلهمانيه كه ٢٠١٨ به پي شوي نيشته جيپوون				
پاريزگاكان	ههولير	سليمانى	دهوك	كوى گشتى
ژماره ١ كورسي په رلهمانى	٤٨	٣٦	٢٧	١١١
سه رچاوه: داتاكانى كومسيوني بالاي سه ربه خو ههلبژاردن و پارسي وه ك له سه رچاوه كاندا (ژماره ٢) ناماژه پيكراره. تيبينى: كوكردنه وه و پوخته كردنى داتاكان و دروست كردنى خشته كان له لايه ن تويزه روهه نه جامدراوه.				

خشته ٣ به ووردى نهو ناداڤهروهه ريه مان نيشانده دات كه له به ده سته يانى كورسي په رلهمانيدا هه يه له ههلبژاردنه په رلهمانيه كه ٢٠١٨ ي ههريمى كوردستان. به به روارد كردنى خشته ٢ و

(١) مؤر رهنكى نهو قه زايانه ن كه سه ر به پاريزگاي ههوليرن.

(٢) په ساسي رهنكى نهو قه زايانه ن كه سه ر به پاريزگاي سليمانين.

(٣) زه ر رهنكى نهو قه زايانه ن كه سه ر به پاريزگاي دهوكن.

۳، قه‌باره‌ی نادادیه‌که‌مان بۆ پوونده‌بیته‌وه. بۆ نمونه، له کاتی‌کدا پارێزگای هه‌ولێر ژماره‌ی ده‌نگده‌رانی ۱۰۳۴۸۶۴ ده‌نگده‌ره له کۆی گشتی ۲۹۱۱۳۱۲ی له هه‌ریمی کوردستاندا (به‌های کورسیه‌کی په‌رله‌مانی ۲۶۲۲۸ ده‌نگه) ده‌بیته ۳۹،۴ کورسی به‌رکه‌ووت، به‌لام له هه‌لبژاردنی په‌رله‌مانی سالی ۲۰۱۸، ۴۸ کورسی به‌رکه‌وتوووه که ئەمه‌ش ۸،۶ کورسی له به‌رکه‌وته‌ی خۆی زیاتره. پارێزگای سلێمانی، کۆی ده‌نگده‌رانی ۱۱۹۹۵۸۹ ده‌نگده‌ر بووه که ۴۵،۷ کۆی کورسیه‌کانی په‌رله‌مانی به‌رده‌که‌ووت، به‌لام له به‌ره‌نجامی هه‌لبژاردنی ۲۰۱۸ ته‌نها ۳۶ کورسی به‌رکه‌وتوه که ۹،۷ له شایسته‌ی خۆی به‌پێی پێژه‌ی ده‌نگده‌رانی که‌متره.

خشته‌ی ۳: پێژه‌ی نادادپه‌روه‌ری له به‌رکه‌وته‌ی پارێزگاکاندا له کورسی په‌رله‌مانی له هه‌لبژاردنه‌که‌ی ۲۰۱۸					
پارێزگاکان	هه‌ولێر	سلێمانی	ده‌وک	کۆی گشتی	به‌های کورسیه‌ک
ژماره‌ی ده‌نگده‌ران	۱۰۳۴۸۶۴	(سلێمانی ۱۱۳۳۶۵۵) = (هه‌له‌یجه ۶۵۹۳۴)	۶۷۶۸۵۹	۲۹۱۱۳۱۲	۲۶۲۲۸
کورسی به‌پێی دانیش‌توان	۳۹،۴	۴۵،۷	۲۵،۸		
پێژه‌ی نادادپه‌روه‌ری	۸،۶+	۹،۷	۱،۲+		
سه‌رچاوه: داتا‌کانی کۆمسیۆنی بالای سه‌ربه‌خۆی هه‌لبژاردن و راپرسی وه‌ک له سه‌رچاوه‌کاندا (ژماره ۲) ناماژه‌بێتکراوه. تێبینی: کۆکردنه‌وه و پوخته‌کردنی داتا‌کان و دروستکردنی خشته‌کان له لایهن توێژه‌ره‌وه ئەنجامدراوه.					

که‌م‌کردنه‌وه‌ی نادادپه‌روه‌ری له نوینه‌رایه‌تیکردندا:

دوای ئەوه‌ی داتا‌کان به‌پوونی ئەو نادادیه به‌رچاوه‌ی له نوینه‌رایه‌تیکردنی پارێزگاکاندا هه‌یه خسته‌روو، ده‌بیته به‌ دوای چاره‌سه‌رنیکدا بگه‌رێن که تا راده‌یه‌کی به‌رچاوه‌ی ئەم نادادیه که‌م بکاته‌وه. گرفتێ سهره‌کی ئەوه‌یه که ئەو نادادیه ته‌نها له نیوان پارێزگاکاندا نیه، به‌لکو له تیوان قه‌زاکانی‌شدا هه‌یه. سه‌ره‌له‌دانی ئەم گرفته له سیسته‌می هه‌لبژاردنه‌وه سه‌ربه‌له‌داوه که لیستی کراوه‌ی پێژه‌یه‌یه که هه‌موو هه‌ریمی کوردستانی کردۆته یه‌ک بازنه‌ی هه‌لبژاردن.

به‌گشتی، سیسته‌مه‌کانی هه‌لبژاردن سێ جورن: پێژه‌یه‌ی، نارێژه‌یه‌ی^(۱)، و تیکه‌ل^(۲). هه‌ریه‌ک له‌م سیسته‌مانه چه‌ندین لقی تریان لێده‌بیته‌وه و هه‌ریه‌کیکیان به‌پێی سیاقی سیاسی ده‌وله‌ته‌کانی خۆیان دیزاین‌کراون و هه‌ریه‌کیکی‌شان به‌ره‌نجامی جیاوازیان لێدروسته‌بیته. ئەو سیسته‌مه‌ی له هه‌ریمی کوردستاندا بۆ هه‌لبژاردنه په‌رله‌مانیه‌کان به‌رکاره به‌پێی هه‌مواری ۷می سالی ۲۰۱۳ یاسای هه‌لبژاردنی ئەنجومه‌نی نیشتمانی سالی ۱۹۹۲، پێژه‌یه‌یه. له ناو لقه‌کانی سیسته‌می پێژه‌یه‌شدا، ته‌به‌نی لیستی کراوه‌ی کردوووه که تیایدا ده‌نگده‌ران ده‌نگ به لیستیک ده‌ده‌ن (جا هاوپه‌یمانه‌ک بیته، یان پارتیکی سیاسی) و نازادن له‌وه‌ی ده‌نگ به‌کانیدانی ئەو پارتیه یان هاوپه‌یمانه ده‌ده‌ن یان نا. دوای کۆتایی هاتنی پرۆسه‌ی ده‌نگدان و دوای یه‌کلایه‌کردنه‌وه‌ی ۱۱ کورسیه‌که‌ی کۆتا، ئەو

(1) ARRELL, D. M., 1998. *Comparing Electoral Systems*. London: MACMILAN. (Page 5)

(2) SAMUELS, J. D., 2013. *Comparative Politics*. Pearson Education. (Pages 79-88)

دهنگانهى ده مینیتته وه دابه شى كۆى كورسيه ماوه كانى په رله مان ده كریت (كه ١٠٠ كورسيه). له م پرۆسه به دا به هاهى هه ر كورسيه كى په رله مانى ده رده چیت و به پى دهنگى به ده ستها تووى حيز به كان له سه ر ئاستى كوردستان، كورسى په رله مانى ان به رده كه ویت^(١).

سيسته مى پزّه پى زياتر له وه وه تانه دا ته به نيكراوه كه پيكهاته ئاينى و نه ته وه پى جياوازيان تيدايه و به قوولپى دابه شبوون به سه ر ئه م پيكهاته نه دا^(٢). بۆ نمونه، ده وه تى عيراقى سيسته مى پزّه پى له هه لپزاردنه په رله مانىه كاندا به كارده هينيت چونكه سياست و ئيمتيازه سياسيه كان له عيراقدا له سه ر بنه مای پيكهاته سه ره كيه كانى دامه زراوه كه عه ربه پى شيعه و عه ربه پى سونه و كورد و تا راده يه كى كه ميس توركمان ده گرپته وه. له راستيدا، هه ريمى كوردستان، له گه ل بوونى هه نديك پيكهاته جياوازيان ئاينى و نه ته وه پى، به لام سياست و ئيمتيازه سياسيه كان كه متر له سه ر بنه مای ئه وه پيكهاته ن. هوكارى ئه مه ش ئه وه يه كه زورينه به رچاوى دانيشتوانى هه ريمى كوردستان كوردن^(٣). به لام به شيكى زورى ئه وه ده وه تانه ي كه دانيشتوانيان به قولپى دابه شنه بوون به سه ر پيكهاته ئيسينه جياوازه كاندا، ئه وه سيسته مى نارپزه پى به كارده هينن، وه ك سيسته مى زورينه پى رها (Majority) و زورينه پى ساده (Plurality). له نمونه ي ئه وه ده وه تانه ي سيسته مى نارپزه پى به كارده هينن و سه قامگيرن بریتين له شانسينه يه كگرتووه كان (به ريتانيا)، وولاته يه كگرتووه كانى ئه مريكا، كه نه دا، و ئوستراليا.

سيسته مى پزّه پى له هه ريمى كوردستان ئه وه نادادپه روه ريه ي هيناوه ته كابه كه له سه ره وه ئاماژه ي پيكرا؛ نادادپه روه رى له نوينه رايه تيكردنى پاريزگا كاندا له په رله مان. پرسپارى سه ره كى ئه وه يه كه ئايا چون بتوانين ئه م نادادپه روه ريه له سيسته مى هه لپزاردنى هه ريمى كوردستان چاره سه ربكه ين؟ چ سيسته ميكي هه لپزاردن ده كریت تا راده يه كى به رچاوى ئه م نادادپه روه ريه كه متر بكاته وه؟

بۆ ئه وه ي دادپه روه رى له نوينه رايه تيكردندا بيتته كابه وه ده بيت سيسته ميكي هه لپزاردن په پره و بكریت كه دوو بنه مای سه ره كى تيدايت. يه كه م، پيوسته سيسته مى په پره و كراو نارپزه پى بيت^(٤).

^(١) بۆ وورده كارى زياتر، سه پرى هه موارى ٥٧م، ماده ي حه وته م و هه شته م بكه.

^(٢) زاراوه ي 'به قوولپى دابه شبوون به سه ر پيكهاته نه دا' بۆ ئه وه ناوچانه (جا ده ولت بن، يان هه ريم، يان پاريزگا، يان بچوكت له مانيش) به كارديت كه تيدا كارى سياسى و ئيمتيازه سياسيه كان له سه ر بنه مای ئه وه پيكهاته نه بويندانراون، ئه گه ر ژماره ي پيكهاته كان دوان بن ئه وه جياوازيه كه قولتده بيت. بوژانيارى زياتر له كومه لگا به قولپى دابه شبووه كان ئه م كتبه به سوده (Guelke, A., 2012. *Politics in Deeply Divided Societies*. Cambridge, UK: Polity).

^(٣) هه رچه نه هيج ئاماريكى وورد و باوه پيكراو له به رده ستانیه، وا ده بيتت كه پزّه ي كورد له سه روو له ٩٠% دانيشتوان پيكه پيتت. ئه گه ر ژماره ي ده نگه رانى پارته سياسيه كان له هه لپزاردنه په رله مانیه كه ي ٢٠١٨ به هه نده وه ربگرين ئه وه پزّه ي گشتى پيكهاته كان له كۆى ده نگه رانى راسته قينه (٥٣٢٤٦ ده نگه ر) ده كاته ٣٠،٣٥% كۆى ده نگه رانى راسته قينه، ئه وه كاتيش كۆى ده نگه رانى كورد (١٥٣٤٩٠٣ ده نگه ر) ده گاته نزيكه ي ٩٦،٦٥% كۆى گشتى ده نگه رانى راسته قينه له وه هه لپزاردنه دا ١٥٨٨١٤٩ ده نگه ر بوو (سه رچاوه: داتاكانى كۆمسيونى بالآى سه ربه خوئى هه لپزاردن و پاريسى وه ك له سه رچاوه ي ژماره ١٥٢ ئاماژه پيكراوه).

^(٤) بۆ هه لپزاردنى په رله مانى ئه گه ر پزّه ييش بيت په نگه تا راده يه ك بتوانيت ئه وه نادادپه كه متر بكاته وه وه ك ئه وه

دووهم، ده‌بیت هه‌ریمی کوردستان بکریتته چه‌ندین بازنه‌ی هه‌لبژاردن. له سیستمی رێژه‌ییدا وه‌ک ئه‌وه‌ی له کوردستان یان عێراقدا په‌یره‌وده‌کریت، زۆر به‌ ده‌گمهن کۆی ناوچه (لانی که‌م له‌سه‌ر ئاستی قه‌زا) به‌پیی ژماره‌ی دانیش‌توانیان نوینه‌رایه‌تیاں ده‌بیت، به‌لام ئه‌گه‌ر ئه‌و ناوچه‌یه‌ی هه‌لبژاردنی تیدا ئه‌نجام‌ده‌دریت بکریتته چه‌ندین بازنه‌وه، ئه‌وا تا راده‌یه‌ک دادپه‌روه‌ری له نوینه‌رایه‌تیکردنی ناوچه‌کاندا زیاتر ده‌بیت. له هه‌لبژاردنه په‌رله‌مانیه‌کانی عێراقدا، هه‌رچه‌نده سیستمی رێژه‌یی پیا‌ده‌ده‌کریت، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ۱۸ بازنه‌ی هه‌لبژاردن (به‌پیی ژماره‌ی دانیش‌توانی هه‌ر پارێزگایه‌ک) هه‌یه، ئه‌وا تارا‌ده‌یه‌ک نوینه‌رایه‌تیکردنی دادپه‌روه‌رانه بوونی هه‌یه. به‌لام ده‌کریت له ریی سیستمی نارێژه‌یه‌وه ئه‌و نادادپه‌روه‌ریه‌ی که هه‌یه به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رچاوتر، و بچوکتیش له پارێزگا، که‌مبکریتته‌وه.

رۆلی سیستمی نارێژه‌یی له نوینه‌رایه‌تیکردندا

سیستمی هه‌لبژاردنی نارێژه‌یی چه‌ندان جووری هه‌یه به‌لام به‌ر‌بلاوترینیان: زۆرینه‌ی ساده و زۆرینه‌ی په‌هایه. پێش ئه‌وه‌ی به‌دوای وه‌لامی ئه‌و پرسپاره‌دا بگه‌رپێن که‌تایا کام له‌م دوو سیستمه‌ گونجاوتره‌ بۆ هه‌ریمی کوردستان تا بتوانن ئه‌و نادادیه‌ی له‌ دابه‌شکردنی کورسیه‌کانی په‌رله‌ماندا هه‌یه تا راده‌یه‌کی به‌رچاو که‌م بکه‌نه‌وه، کورته‌یه‌ک له هه‌ردوو سیستمه‌که‌ بۆ خوێنه‌ران روونده‌که‌مه‌وه.^۱

سیستمی زۆرینه‌ی ساده (plurality) یان (simple majority) به‌چه‌ند ناویکی تر ناو‌زده ده‌کریت، له‌وانه: تاک ئه‌ندامی زۆرینه‌ی ساده (single member simple plurality) و براوه‌ی یه‌که‌م (first past the post). له سیستمی زۆرینه‌ی ساده‌دا، وه‌ک ئه‌وه‌ی که له به‌ریتانیا‌دا (مه‌به‌ست له شانیشینی یه‌کگرتوه) هه‌یه، کۆی وولات ده‌کریت به‌ چه‌ندین بازنه‌وه و له هه‌ر بازنه‌یه‌کدا ته‌نها یه‌ک ئه‌ندام په‌رله‌مان له‌ نێوان کاندیده‌کاندا هه‌ل‌ده‌بژێردریت. چوار لیژنه‌ دروستکراوه (بۆ ئینگلت‌ه‌را و سکۆتلاند و وه‌یلز و ئی‌رله‌ندای با‌کوور) بۆ دیاریکردنی سنوری هه‌ر ۶۵۰ بازنه‌که‌ی که هه‌لبژاردنه‌ گشتیه‌کانی په‌رله‌مانی تیدا ئه‌نجام‌ده‌دریت^(۲). له سیستمه‌مه‌دا، کۆی حیزبه‌کان بۆیان هه‌یه له هه‌ر یه‌کیک له بازنه‌کاندا کێرکی بردنه‌وه‌ی کورسیه‌ ته‌رخانکراوه‌که‌ بکه‌ن.

یاسای هه‌لبژاردنه‌ی له هه‌لبژاردنه په‌رله‌مانیه‌کانی عێراقدا به‌رکاره. به‌لام سیستمی نارێژه‌یی ده‌توانیت تا راده‌یه‌کی له‌وه‌ش زیاتر دادپه‌روه‌ری له‌ دابه‌شکردنی کورسی په‌رله‌مانیدا به‌هێتته‌ کایه‌وه.

^(۱) یه‌کیک له هه‌سه‌نگینه‌ره‌کانی ئه‌م توێژینه‌وه‌یه به‌ پێویستی زانیبوو که ئه‌م به‌ش‌ه‌ی که‌ باس له‌ زاراوه به‌کاره‌یتراوه‌کانی ناو توێژینه‌وه‌که‌ ده‌کات بخرایه‌ته‌ سه‌ره‌تای توێژینه‌وه‌که‌. له‌ راستیدا، پێش ئه‌وه‌ی تیرمه‌کان به‌ تیارایی به‌ خوێنه‌ر بناسنریت، وا با‌شته‌ کێشه‌ و ئالۆزیه‌کانی پرسپاری توێژینه‌وه‌که‌ی بۆ روونبکریتته‌وه، واته‌ بۆ خوێنه‌ر ئاسات‌ه‌ که له‌ پێشدا کێشه‌که‌ی به‌ پراکتیکی بۆ روونبکریتته‌وه و پاشان تیرمه‌ تیۆریه‌کانی پێش‌ناشنا بکریت.

^(۲) Boundary Commission for England (2018), Volume one: Final recommendations report, at:

<https://boundarycommissionforengland.independent.gov.uk/wp-content/uploads/2018/09/Final-recommendations-report.pdf> (Accessed 30/3/2020)

برنده‌وی کورسی تایبته به هه‌ر بازنده‌یک په‌یوه‌سته به‌وه‌ی کام له کانیدیه‌کان زۆرتین ده‌نگ ده‌هینیت و یه‌که‌م ده‌نگی ناو کتیرکیکه ده‌بیت. نمونه‌یک لیره‌دا هاوکارمان ده‌بیت بۆ پروونکردنه‌وه‌ی زیاتری ئەم سیسته‌مه. ئەگەر له بازنده‌ی ١ دا، پینج کانید له پینج حیزبی جیاواز کتیرکیتی به‌ده‌سته‌پینانی یه‌ک کورسی ته‌رخانکراوی ئەو بازنده‌یان کرد و ته‌نها ١٠٠ که‌س ده‌نگیاندا و به‌ره‌نجامه‌کان به‌م شیوه‌یه بوون (له خشته‌ی ٤ دا پروونکراوه‌ته‌وه)، ئەوا کانیدی ژماره ٣ براوه ده‌بیت، با زۆر له نیوه‌ی ده‌نگی ده‌نگه‌ران که‌متیشی هیناییت و جیاوازیشی له‌گه‌ل کانیدی خاوه‌نی دووهم ده‌نگ زۆر که‌م بیت.

خشته‌ی ژماره ٤					
٥	٤	٣	٢	١	کانیدیه‌کان
١٩	١٦	٢٣	٢٢	٢٠	ده‌نگی به‌ده‌سته‌تانوو
١٠٠					کۆی گشتی ده‌نگه‌ران
سه‌راچاوه: ئەم خشته‌یه له‌لایه‌ن توێژه‌ره‌وه دروستکراوه و دیزاینکراوه.					

سیسته‌می هه‌لبژاردنی زۆرینه‌ی په‌ها (majority) له چه‌ند وولاتیک پیاده‌ده‌کریت وه‌ک فه‌ره‌نسا و ئوسترالیا^(١). ئەم سیسته‌مه ته‌نها له یه‌ک بنه‌ره‌تدا له سیسته‌می زۆرینه‌ی ساده جیاوازه، ئەویش ئەوه‌یه که هه‌ر کانیدی‌ک پپووستی به زیاتر له نیوه‌ی ده‌نگی ده‌نگه‌ران هه‌یه (نیوه‌١+) بۆ ئەوه‌ی بپته‌ براوه‌ی ئەو کورسیه‌ په‌رله‌مانیه‌ی بۆ بازنده‌کی ته‌رخانکراوه. سیسته‌می زۆرینه‌ی په‌ها له شوینیکه‌وه بۆ شوینیکتری تر چه‌ند وورده جیاوازییه‌کی تپدایه. ئەگەر کانیدی‌ک توانی زۆرینه‌ی ده‌نگه‌کانی ده‌نگه‌ران (نیوه‌١+) به‌ ده‌سته‌پینیت (که ئەمه‌ حاله‌تیک زۆر به‌رلاو نیه)، ئەوا پاسته‌وخۆ ده‌بپته خاوه‌نی کورسیه‌ په‌رله‌مانیه‌که (وه‌ک له خشته‌ی ٥ دا پروونه، کانیدی ژماره ٣ کورسیه‌ په‌رله‌مانیه‌که به‌ده‌سته‌هینیت)، به‌لام ئەگەر هه‌چ که‌م له کانیدیه‌کان نه‌یان‌توانی ئەو زۆرینه‌یه به‌ده‌سته‌پینن ئەوا په‌نا ده‌بریت به‌ر چه‌ند میکانیزمیک. له هه‌ندی که‌یسدا ئەو دوو کانیدیه‌ی زۆرینه‌ی ده‌نگه‌کانیان هیناوه (خشته‌ی ژماره ٦ که تیایدا کانیدی ٣ و ٢ ده‌چه‌ خولی دووهمی هه‌لبژاردنه‌کانه‌وه)، بۆ جاری دووهم ده‌چه‌وه کتیرکیتی به‌کتر و کامیان ده‌نگی زیاتری به‌ده‌سته‌پینا ئەوا کورسیه‌ په‌رله‌مانیه‌که بۆ خۆی ده‌بات. له هه‌لبژاردنه‌ په‌رله‌مانیه‌کانی فه‌ره‌نسادا، هه‌ر کانیدی‌ک توانی له ١٢.٥% ده‌نگه‌کان به‌ده‌سته‌پینیت (خشته‌ی ژماره ٧ که کانیدانی ١ و ٣ و ٤ بۆ خولی دووهمی هه‌لبژاردنه‌کان کانید ده‌بنه‌وه)، ئەوا ده‌توانیت به‌شداری خولی دووهمی هه‌لبژاردنه‌کان بکات^(٢) و ئەمجاره کامیان زۆرینه‌ی ده‌نگه‌کانیان هینا ده‌بنه ئەندام په‌رله‌مان. هه‌ر ئەم ئەگه‌ری دووباره ئەنجامدانه‌وه‌ی هه‌لبژاردنه‌یه که سیسته‌مه‌که ناوده‌بریت به هه‌لبژاردنی دوو

(1) FARRELL, D. M., 1998. *COMPARING...* (Page 4)

(2) Electoral Reform Society, (No Date). Two-Round System, Available on: <https://www.electoral-reform.org.uk/voting-systems/types-of-voting-system/two-round-system/> (accessed 30/3/2020)

خولی (The Two-Round System).

خشته‌ی ژماره ۵					
۵	۴	۳	۲	۱	کاندیده‌کان
۱۴	۱۲	۵۱	۱۳	۱۰	ده‌نگی به‌ده‌سته‌توو
۱۰۰					کۆی گشتی ده‌نگه‌ران
سه‌چاوه: ئەم خشته‌یه له‌لایه‌ن توێژه‌ره‌وه دروستکراوه و دیزاینکراوه.					

خشته‌ی ژماره ۶					
۵	۴	۳	۲	۱	کاندیده‌کان
۱۹	۱۶	۲۳	۲۲	۲۰	ده‌نگی به‌ده‌سته‌توو
۱۰۰					کۆی گشتی ده‌نگه‌ران
سه‌چاوه: ئەم خشته‌یه له‌لایه‌ن توێژه‌ره‌وه دروستکراوه و دیزاینکراوه.					

خشته‌ی ژماره ۷: خولی یه‌که‌می هه‌لبژاردنی په‌رله‌مانیی له‌فه‌رپه‌نسا					
۵	۴	۳	۲	۱	کاندیده‌کان
۱۲	۲۵	۴۰	۱۰	۱۳	ده‌نگی به‌ده‌سته‌توو
۱۰۰					کۆی گشتی ده‌نگه‌ران
سه‌چاوه: ئەم خشته‌یه له‌لایه‌ن توێژه‌ره‌وه دروستکراوه و دیزاینکراوه.					

پرسیاری بنه‌په‌رتیی ئەوه‌یه که ئایا کام له‌م دوو سیستمه‌مه گونجاوترن بۆ ئەوه‌ی نادادیه‌که که‌متر بکه‌نه‌وه؟ هه‌ردوو سیستمه‌مه که پێشمه‌رجی تایبه‌تیان هه‌یه بۆ پیاده‌کردنیان. خالی هاوبه‌شی هه‌ردووکیان ئەوه‌یه که ده‌بی‌ت هه‌ر کورسیه‌کی په‌رله‌مان بازنه‌یه‌کی تایبه‌تی بۆ دابنێت، واته‌ ئەگه‌ر گریمان کورسیه‌کانی په‌رله‌مانی کوردستان وه‌ک خۆی ماوه‌ته‌وه که ۱۱۱ کورسیه، ئەوکات ده‌بی‌ت هه‌ریمی کوردستان بکریته ۱۱۱ ناوچه‌ی هه‌لبژاردنه‌وه. ئەکات حیزبه‌ سیاسی‌ه‌کانی هه‌ریمی کوردستان ده‌توانن له هه‌ر یه‌کیک له‌و بازنامه‌دا کاندیدیان هه‌بی‌ت و که‌سایه‌تیه‌ سه‌ربه‌خۆکانیش^(۱) ده‌توانن له یه‌کیک له‌و بازنامه‌دا خۆیان کاندید بکه‌ن. به‌لام دوو کیشه‌ی بنه‌په‌رتیی له‌ دابه‌شکردنی هه‌ریمی کوردستاندا هه‌یه بۆ ۱۱۱ بازنه‌ی هه‌لبژاردن: ئایا پێوه‌رمان چیه بۆ جیاکردنه‌وه‌ی بازنه‌کان (ئایا جوگرافیا، ژماره‌ی دانیش‌توان، یان فاکتی میژوویی، یان ئیسینی‌ه‌تی جیاواز)? ئەی کێ ده‌توانی‌ت

^(۱) له‌ده‌ره‌وه‌ی پرسیاری ئەم توێژینه‌وه‌یه، هه‌ردوو سیستمی زۆرینه‌ی ساده و زۆرینه‌ی په‌ها سوودی زۆریان هه‌یه بۆ به‌ره‌وپێشچوونی دیموکراسی و سه‌قامگیری سیاسی له‌ پێی رێگادان و پێدانی فوره‌ت به‌ کاندیدانی سه‌ربه‌خۆ تا بواری زیاتریان هه‌بی‌ت بچنه‌ په‌رله‌مان. له‌م سیستمه‌مه‌دا تیچووی کاندیدبوون به‌ شیوه‌ی که‌سایه‌تیی سه‌ربه‌خۆ که‌متره له‌ سیستمی پێژیه‌ی لیستی که‌ ئیستا پیاده‌ ده‌کری‌ت. له‌ لایه‌کی تریشه‌وه، ئەم سیستمه‌مه، له‌ پێی فوره‌تدان به‌ کاندیدانی سه‌ربه‌خۆ، ده‌توانی‌ت ده‌ستی حیزب له‌ حکومه‌ت و په‌رله‌ماندا که‌متر بکاته‌وه و به‌مه‌ش هه‌م هه‌ژمونیان به‌سه‌ر حکومه‌تدا که‌مه‌کات و هه‌م هه‌نگاو‌پکیش له‌ سه‌قامگیری سیاسی و دیموکراسی نزیکمان ده‌کاته‌وه.

بريار له گونجاوی بازنه کان بدات؟ له خواره وه، ئه و ئارگومینتانه ی له هه و لئ و له لمانده وه ی ئه م پرسیارانه دروستده بن، ده خهینه به رباس. له ئیستادا، گریمانه ی ئه وه ده کهین که کوردستان کراوه ته چهند بازنه یه ک و هه ر کورسیه ک بۆ بازنه یه ک ته رخانکراوه، ئایا کام له م دوو سیستمه ی باسکران گونجاوترن: زۆرینه ی ساده یان زۆرینه ی ره ها؟

له کۆی هه ردوو سیستمه که دا، ئه وه ی که ده ویسترت له دادپهروه ری له نوینه رایته کردندا تا رادیه که ی به رچا و دیتهدی، چونکه ئه و پیوه ره ی بۆ دروستکردنی بازنه کانی هه لبژاردن داده نریته به سه ر کۆی ناوچه کانی هه ری می کوردستاندا پیاده ده کریت؛ واته هه یچ ناوچه یه ک نیه نوینه رایه تی، به پئی پیوه ری پیاده کراو، له په رله ماندا نه بیته. له سیستمی رتیه ییدا، به ده ر له وه ی (وه ک له ئاماره کانی سه ره وه ئاماره مان پیدایا) له سه ر ئاستی پارێزگا کاندانا نادادیه کی گه وه دروستبووه، له سه ر ئاستی قه زاکانیش نادادی به رچا و هه بووه. بۆ ئه مه، به پئی خه م لاندنی ئاماری وه زاره تی پلاندانانی هه ری می کوردستان له سالی ٢٠١٤ (سالی ٢٠١٨ راپۆرته که بلاوکراوه ته وه و سالی ٢٠١٩ له سه ر و بیه سیاتی ده سته ی ئاماری هه ری می کوردستان داندراوه)، دانیشتوانی قه زای ئامیدی ژماره یان ١٠٨٠٩٨ که س بووه و دانیشتوانی قه زای هه له بجه ژماره یان ١٠٢٨٢٣ که س بووه، که چی له هه لبژاردنه په رله مانیه که ی سالی ٢٠١٨ دا، ئامیدی ٣ ئه ندام په رله مانیه هه بووه به لام هه له بجه ته نها یه ک ئه ندام په رله مانیه هه بووه^(١). بۆیه ش هه ردوو سیستمه تا رادیه کی به رچا و ده توانن ئه م نادادپانه که متر بکه نه وه. به لام هه ری هه ک له م سیستمه مانه لایه نی تری پۆزه تیف و نیگه تیفیان هه یه که ده یان خه ینه به رباس.

له سیستمی زۆرینه ی ساده دا، هه ر کاندیدی ک زۆرتین ده نگی ناو کیپرکی هه لبژاردن له بازنه که ی خۆیدا به ئینیت، ئه وا ده بیته ئه ندام په رله مان. په نکه ئه گه ر ژماره ی کاندیده کان زۆر بیته، ئه و کاندیده ی کورسیه که ده با ته وه، نه توانیت له ٢٥٪ ده نگه کانیش به ده سه ته ئینیت. له سیستمی زۆرینه ی ساده دا، ئه گه ر له رووی جوگرافیه وه و له سه ر ئاستی شار و قه زاکان بتوانیت دادپهروه ری هه ک له نوینه رایته ییدا به ئینیت کایه، به لام ئه و کاندیده ی کورسی په رله مانیه به ده سته هینیت ته نها نوینه رایه تی که مینه یه کی دانیشتوان ده کات (سه یری خسته ی ٤ بکه). بۆ ئه وه ی ئه م که موکوپیه چاره سه ربکریت، په نابردنه به ر سیستمی زۆرینه ی ره ها بژاردیه کی گونجا و ده بیته. له سیستمی زۆرینه ی ره ها دا، ناکریت ئه و کاندیده ی که متر له نیوه ی ده نگه کانی ده نگه رانی هیناوه بیته ئه ندام په رله مان. ئه ندام په رله مان نوینه رایه تی ده نگه ران ده کات، بۆیه ش له پینا و شه رعیه تی زیاتریدا چه ندیک رتیه ی ده نگه کانی له نیوه ی ده نگه ران زیاتر بیته ئه وا سه قامگیری سیستمی سیاسی زیاتر ده بیته. به لام سیستمی زۆرینه ی ره ها ش بیگرت نیه. ئه گه ر هه یچ کام له کاندیده کان نه یان توانی نیوه به ره و سه ره وه ی ده نگه کان به ده سه ته ئینیت، ئه وا ئه و دوو کاندیده ی زۆرتینی

(١) ده سته ی ئاماری هه ری می کوردستان (٢٠١٩)، روویوی ده مۆگرافی له هه ری می کوردستان ٢٠١٧. ده توانریت راپۆرته که له سه ر ئه م لینکه داو لۆد بکریت که تا پۆزی ٢٠٢٠/٣/٣٠ چلاک بووه:

<http://www.krso.net/files/articles/080519013929.pdf>

ده‌نگه‌کانیان هیناوه (یان له فه‌رهنسا هه‌ر کاندیدی‌ک تواینیتی له ۱۲.۵% ی ده‌نگه‌کانی به‌ده‌سته‌پنابیت) ده‌چنه‌وه کیریکی به‌ده‌سته‌پنانی نه‌و کورسیه په‌رله‌مانیه‌ی بو نه‌و بازنه‌یه دیاریکراوه. پاشان نه‌و کاندیده‌ی زۆرینه‌ی ده‌نگه‌کانی خولی دووهم به‌ده‌سته‌پنابیت، ده‌بیته نه‌ندام په‌رله‌مان. له‌گه‌ل نه‌وه‌دا که سیستمی زۆرینه‌ی په‌ها ده‌توانیت که دادپه‌روه‌ری له نوینه‌رایه‌تیکردندا له هه‌ردوو پرووی دانیش‌توان و جوگرافیاوه زیاتر له سیستمی ریژه‌یی و زۆرینه‌ی ساده ده‌سته‌به‌ر بکات، به‌کێک له خاله‌نیگه‌تیقه‌کانی نه‌وه‌یه که تیچوونی زیاتر له سیستمی زۆرینه‌ی ساده چونکه نه‌گه‌ر نه‌وه زۆره که دوو خوول هه‌لبژاردن نه‌نجام‌بدریت و نه‌مه‌ش بو بارودۆخی دارایی تیتستای هه‌ریمی کوردستان گونجاو نیه.

کیشه‌کانی دیزاینکردنه‌وه‌ی بازنه‌کان:

چه‌ند کیشه‌یه‌ک سه‌ره‌له‌ده‌دات له به‌ره‌نجامی پروکردنه سیستمی نارپژه‌یی و پشتکردنه سیستمی ریژه‌یی. دوو کیشه‌یان په‌نگه سه‌ره‌کین: ناماده‌باشی بارودۆخی کوردستان بو نه‌م گواستنه‌وه‌یه و کیشه‌ی دووباره کیشه‌نه‌وه‌ی سنووره‌کان که په‌نگه (جیریمانده‌رین^(۱) - Gerrymandering) به‌پنیتته‌کایه‌وه.

یه‌کێک له‌و گرفتانه‌ی که په‌نگه پرووبه‌پرووی ببینه‌وه له ته‌به‌نیکردنی سیستمی نارپژه‌یییدا له هه‌ریمی کوردستاندا نه‌وه‌یه که ئایا حیزبه سیاسی‌ه‌کان ناماده‌بیان تیدایه که نه‌و سیستمه‌مه ریژه‌یی‌یه‌ی چه‌ندان هه‌لبژاردنیان پینته‌نجامداوه ده‌ستیلپه‌لگرن و بو سیستمی نارپژه‌یی، جا زۆرینه‌ی ساده بیت یان زۆرینه‌ی په‌ها؟ له سیستمی ریژه‌یییدا، کۆی ده‌نگی حیزبه سیاسی‌ه‌کان له هه‌ریمی کوردستاندا کۆکراوه‌ته‌وه و پاشان دوا لیده‌رکردنی ۱۱ کورسی کۆتا، کۆی کورسیه‌کان تر به‌شیوه‌یه‌کی ریژه‌یی به‌سه‌ر حیزبه‌کاندا دابه‌شکراون. په‌نگه نه‌مه واپکات حیزبه سیاسی‌ه‌کان نه‌یانه‌ویت نه‌و شیوازه ریژه‌یی به‌گۆرن.

له هه‌ریمی کوردستاندا، تاراده‌یه‌ک جه‌ماوه‌ری حیزبه سیاسی‌ه‌کان له چه‌ند ناوچه‌یه‌کدا چرپوونه‌ته‌وه، بو نه‌وونه‌پارتی دیموکراتی کوردستان کۆی کورسیه‌کانی په‌رله‌مانی له ده‌و‌ک و هه‌ولپیر بووه و کۆی کورسیه‌کانی بزوتنه‌وه‌ی گۆران و کۆمه‌لی ئیسلامی کوردستان له سلیمانی و هه‌ولپیر بوون. به هه‌ر س‌ حیزبی یه‌کیتی نیشتمان کوردستان و نه‌وه‌ی نو‌ی و یه‌گرتوو‌ی ئیسلامی کوردستان، له کۆی ۴۵ نه‌ندام په‌رله‌مان ته‌نها ۴ نه‌ندامیان دانیش‌توو‌ی ده‌و‌که. خو ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر گریمانه‌ی نه‌وه بکه‌ین که حیزبه سیاسی‌ه‌کان گه‌یشتنه نه‌و فه‌ناعه‌ته‌ی که سیستمی هه‌لبژاردن له ریژه‌یی به‌گۆرن به نارپژه‌یی، نه‌وا نه‌م دابه‌شبوونه جوگرافیه‌ی ده‌نگه‌رانی حیزبه‌کان گرفتیکی سه‌ره‌کی دروستده‌کات که نه‌ویش چۆنیه‌تی دیزاینکردنه‌وه‌ی بازنه‌کانی هه‌لبژاردنه. هه‌ستیاریی نه‌م دیزاینکردنه‌وه‌یه له‌وه‌دایه که نه‌گه‌ر به کۆمه‌لیک پیوه‌ری پروون و بیتلایه‌ن نه‌بیت ناکریت سنووری بازنه‌کان دیاریبکریت. لیره‌وه‌ گرفتیک سه‌ره‌له‌ده‌دات که به جیریمانده‌رین (Gerrymandering) ناسراوه.

^(۱) له خواره‌وه نه‌م زاراوه‌یه‌م پروونکردۆته‌وه.

جیریماندهرین چیه؟

جیریماندهرین بریتیه له قۆستنهوهی دیزاینکردنی بازنهکانی دهنگدان به شیوهیهک که له بهرژوهندی پارتیکی سیاسی کۆتایی بیئت^(١). له بنهردا، ئەم زراویه له دوو ووشه ی لیکدراو پیکهاتوو: جیری (Gerry) و سهلمانده (Salamanca). جیری ناوی سههه می حاکمی سالی ١٨١٢ ی ویلایه تی ماسوچوسیتس بووه و ناوی تهواوی ئیلبریج تۆمس جیری (Elbridge Thomas Gerry) ه که ئیمزای له سهر چۆنیه تی داباشکردنهوهی بازنهکانی ههلبژاردن کردوو له ویلایه تی ماسوچوسیتس به شیوهیهک که فیدرالیخوازهکان لهو ویلایه ته دا نه توانن سهرکهوتن به دهستههینن. شیوهی نهو بازنهیهی ههلبژاردن له گیاندری ده چوو که پییدهوتریئ سهلهمانده (Salamanca)^(٢) که له مارمیلکه یان بزغزه ده پیت. به لیکدانی ههردوو ووشه که، ناوی جیری و کۆتا به شی سهلهمانده، جیریمانده (که فرمانه کهی ده بیته جیریماندهرین) دروستبووه.

جیریماندهرین په کیکه لهو مهترسیانهی له بهر نهجانی دووباره دیزاینکردنهوهی بازنهکانی ههلبژاردن و ته به نیککردنی سیسته میکی نارێژه ییدا دروستده بیئت (له خشتهکانی ٨ و ٩ و ١٠ دا روونتر ئەم بابته دیاره). بۆ روونکردنهوهی کیشهی جیریماندهرین، سێ خشته دهتوانیئت ئەم بابته روونبکاتهوه. له خشتهی ژماره ٨ دا، ههه پیتیکی ئینگلیزی له ١٠ خانه پیکهاتوووه. ههه ١٠ خانهیهک کورسیهکی په رلهمانی تیدا ده بیئت. دوو پارتی سیاسی، پارتی سهوز و زهرد، کیرکیانیه له سهه به دهستههینانی زۆرتترین کورسی له کۆی ٥ کورسی په رلهمانی. کیشی راسته قینهی پارتی سهوز دوو کورسیه، له ٤٠% خانهکان، و کیشی راسته قینهی پارتی زهرد سێ کورسیه، واته له ٦٠% خانهکان. ئەگهه سنووری بازنهکانی ههلبژاردن به شیوهی خشتهی ٨ بکیشریئت، ئەوا ههردوو پارت به کیشی خۆیان کورسیان به رده کهویئت.

												A
												B
												C
												D
												E
<p>خشتهی ٨: له دابهشکردنه دا، ههردوو پارتی سهوز و زهرد دهتوانن کورسی خۆیان به دهستههینن، زهرد ٣ کورسی و سهوز ٢ کورسی.</p> <p>سههراوه: ئەم خشته به له لایه ن توێژه رهوه دروستکراوه و دیزاینکراوه.</p>												

⁽¹⁾ Kristopher, T., 2019. *Measuring Political Gerrymandering*, The American Mathematical Monthly, 126:7, 593-609, p.593

⁽²⁾ Bervoets, S. and Merlin, V., 2012. *Gerrymander-proof representative democracies*, Int J Game Theory 41:473-488, p.474

هه‌لبژاردنه په‌رله‌مانیه‌کانی هه‌ریمی کوردستان له ۲۰۱۸: نادادپه‌روه‌ری له نوینه‌رایه‌تیکردن وچاره‌سه‌رکردنی

خۆ ئه‌گه‌ر بازنه‌کانی هه‌لبژاردن، به‌شیوه‌ی خشته‌ی ۹ بکیشریت، ئه‌وا پارتی زه‌رد کۆی کورسیه‌کانی په‌رله‌مان ده‌بات و پارتی سه‌وز هه‌یج کورسیه‌کی په‌رله‌مانی به‌ده‌ستنه‌یه‌یت، له کاتیکدا که پارتی سه‌وز خاوه‌نی له ۴۰٪ خانه‌کانه.

										A
										B
										C
										D
										E

خشته‌ی ۹: له‌م دابه‌شکردنه‌دا، ته‌نها پارتی زه‌رد به‌ته‌نیا هه‌موو کورسیه‌کان ده‌بات له کاتیکدا ته‌نها له ۶۰٪ ی چوارگۆشه‌کانی هه‌یه.
سه‌رچاوه: ئه‌م خشته‌یه له‌لایه‌ن توێژه‌ره‌وه دروستکراوه و دیزاینکراوه.

خۆ ئه‌گه‌ر به‌و شیوه‌یه‌ی که له‌خشته‌ی ۱۰ دا هه‌یه دیزاینه‌که بکیشریت، ئه‌وا هه‌ردوو پارتی سه‌وز و زه‌رد ده‌توانن کورسی به‌ده‌سته‌یه‌ینن؛ به‌لام زه‌رد ۲ کورسی به‌ده‌سته‌یه‌ینیت له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی له ۶۰٪ چوارگۆشه‌کانی هه‌یه و سه‌وز ۳ کورسی به‌ده‌سته‌یه‌ینیت له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی ته‌نها له ۴۰٪ چوارگۆشه‌کانی هه‌یه.

										A
										B
										C
										D
										E

خشته‌ی ۱۰: له‌م دابه‌شکردنه‌دا، زه‌رد ۲ کورسی و سه‌وز ۳ کورسی به‌ده‌سته‌یه‌ینن.
سه‌رچاوه: ئه‌م خشته‌یه له‌لایه‌ن توێژه‌ره‌وه دروستکراوه و دیزاینکراوه.

به‌پێی هه‌ریه‌ک له دابه‌شکردنه‌کانی پێشوو، هه‌ریه‌ک له پارتی سه‌وز و پارتی زه‌رد ژماره‌ی کورسیه‌کانیان جیاواز بوو و ئه‌مه‌ش به‌پروونی پێمانده‌لێت که جێرمانده‌رین ده‌توانی‌ت ئه‌نجامی هه‌لبژاردنه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی کاریگه‌ر بگۆریت. ده‌کریت چه‌ند دابه‌شکردنێکی تریش بکه‌ین که ئه‌نجامی جیاواز بدات به‌ده‌سته‌وه. جێرمانده‌رین به‌دوو شیوه‌یه ئه‌نجامده‌دریت: شه‌قارکردن (cracking) و خسته‌یه‌ک (packing). شه‌قارکردن ئه‌وه‌یه که به‌شیوه‌یه‌ک دابه‌شکردنی بازنه‌کان بکریت که تیایدا ده‌نگه‌کانی حیزبیک دابه‌شکریت به‌سه‌ر چه‌ند بازنه‌یه‌کدا بۆ ئه‌وه‌ی کانیده‌که‌یان نه‌توانی‌ت سه‌رکه‌وتن به‌ده‌سته‌یه‌ینیت و ده‌نگه‌کانی دابه‌شبیییت و خسته‌یه‌کیش ئه‌وه‌یه که بازنه‌کان

به شیوهیه ک دابه شبرکین که دهنگه کانی پارٹیک تیدا کؤبیتته وه بیته هؤی ئه وهی کانیدیه که یان بتوائتت ئه و کورسبه په رله مانیه بباته وه⁽¹⁾.

چۆن دهکریت مامه ئه له گه ل مه ترسیه کانی جیریمانده رین بکریت؟⁽²⁾

له بهر ئه وهی له و دهوله تانهی سیسته می هه لباردنی نارێه یی، زۆرینه ی ساده یان زۆرینه، په یهرو ده کهن (وه ک به ریتانیا و وولاته یه کگرتوه کانی ئه مریکا) ئه گه ری روودانی جیریمانده رین زۆره، بۆیه به رده وام سکۆله ره کانیا ن خه ریکی لیکۆلینه وه ن له چۆنیه تی چاره سه رکردنی ئه م گرفته. پپوسته کۆمه لیک پپوه ری دادپه روا رانه ی بیلایه ن هه بیته بۆ ئه وهی زیانه کانی که متریته وه. وه لآمدانه وهی ئه م پرسپارانه گرنگن. ئایا کئ، چ دامه زراوه یه ک، ئه رکی کیشانی سنووری بازنه کانی هه لباردنی ده که ویتته ئه ستۆ؟ ئه و پپوه رانه چین که ده بیته ئه و دامه زراوه یه پپوه یان پابه ند بیته تا وه کو ئامانجه کانی کاره که ی بپیکتت؟

پیشمه رجیککی سه ره کیی دابه شکردنی هه ری می کوردستان بۆ چه ند بازنه یه کی هه لباردن به پپی ژماره ی ئه ندامانی په رله مان بریتیه ئه نجامدانی سه رژمیرییه کی ووردی دانیشتوانی هه ری می کوردستان. ده بیته له م سه رژمیرییه دا ژماره ی دانیشتوان و شوینی نیشته جیبونیا ن به ووردی دیاریبکریت تا دواتر بیته بناغه ی دیزاینکردنه وهی بازنه کان. له وولاته یه کگرتوه کانی ئه مریکا بازنه کانی هه لباردن هه ر ١٠ سا ل جاریک، دوا ی ئه نجامدانی سه رژمیری گشتی دانیشتوان، ئه نجامده دریته. به پپی بره گی ٢ی ماده ی ١ی ده ستووری وولاته یه کگرتوه کانی ئه مریکا ١٠ سا ل جاریک سه رژمیری ده کریت و به پپی به ره نجامه کانی له زیادبوونی دانیشتوان و یان که مبونیا ن له ویلایه تیکدا جاریککی تر چا و به بازنه کانی هه لباردندا ده گیردیتته وه⁽³⁾.

⁽¹⁾ Stephanopoulos, N. and Warshaw, C., 2019. *The Impact of Partisan Gerrymandering on Political Parties*, p.4, SSRN, Electronic copy available at: <https://ssrn.com/abstract=3330695>

⁽²⁾ یه کیک له هه لسه نگیته رانی ئه م توژینه وه یه پرسپاریکی گرنگی ده رباره ی جیریمانده رین له کوردستاندا کردوه که ده پرسیت: ئایا داتای پپوسته له به رده ستی حیزبه سیاسیه کاندای هه یه ده رباره ی چۆنیه تی دابه شوونی ده نگه رانیا ن به سه ر ناوچه جیاوازه کاندای بۆ نمونه له پارێزگای سلیمانیدا؟ خو ئه گه ر داتای پپوسته لای ئه و حیزبه سیاسیه نه بیته، ئه و باسکردن له جیریمانده رین ناپپوسته. له راستیدا، حیزبه سیاسیه کان به ئاسانی و له دوو رێگاوه ده توانن ده ستیانگات به زانیاری له سه ر ئه و ناوچانه ی که تیایدا ده نگیکی زۆریان به ده سه تیناوه. یه که م، ده کریت هه موو حیزبیک له رێگای داتا راگه یاندراره کانی هه لباردنه کانی پپشووه وه، نه ک نه نا له سه ر ئاستی ناوچه یه کی به رفراوانی وه ک شار و قه زا، به لکو ده توانیت له سه ر ئاستی بنکه یه کی هه لباردنی زانیاری له سه ر ژماره ی ده نگه رانی حیزبه که ی ده ستبکه ویت. دووه م، ده کریت حیزبه کان له رپی ریکه ستنه کانیا نه وه داتای تا راده یه ک وورد کۆبکه نه وه له سه ر ژماره ی ده نگه رانیا ن له ناوچه یه کدا. که م و زۆر، به م دوو رێگایه ده کریت حیزبه کان ناوچه چره کانی ده نگه رانی خو یا ن بزنان و به مه ش مه ترسی جیریمانده رین راسته قینه ده بیته.

⁽³⁾ U.S. Census Bureau, 2019. Decennial Census, available on:

https://www.census.gov/history/www/programs/demographic/decennial_census.html (accessed 30/3/2020)

چ دامه‌زراوه‌یه‌ک ده‌کری‌ت ئه‌رکی دیزاینکردنی بازنه‌کانی هه‌لبژاردنی پێسیپێری‌ت؟ له‌ راستیدا، له‌ واقعی ئیستای هه‌ریمی کوردستاندا ئه‌نجامدانی ئه‌م ئه‌رکه به‌شپوه‌یه‌کی بێ‌لایه‌نانه تا راده‌یه‌ک زه‌حمه‌ته. زه‌حمه‌تی ئه‌و ئه‌رکه له‌وه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتوووه که سیاسه‌ت له‌ هه‌ریمی کوردستان به‌شپوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی له‌سه‌ر بنه‌مای حیزبه‌ سیاسیه‌کان دامه‌زراوه و حیزبه‌ سیاسیه‌کان قۆرخی دامه‌زراوه‌کانی حکومه‌ت و په‌رله‌مانیان کردوووه. له‌ وولاته‌ یه‌کگرتوووه‌کان ئه‌مریکا، ویلایه‌ته‌کان خۆیان به‌رپرسن له‌وه‌ی سنووری بازنه‌کانی هه‌لبژاردن دیاریکه‌ن. ئه‌و ویلایه‌تانه‌ی زیاتر له‌ نوینه‌ریکیان هه‌یه له‌ ئه‌نجومه‌نی نوینه‌راندا، که ۴۳ ویلایه‌تن، به‌ چه‌ند شێوازیکی ئه‌م کاره‌یان پێک‌ه‌ستوووه^(۱). به‌شیکێ ویلایه‌ته‌کان ئه‌و ئه‌رکه‌یان سپاردوووه به‌ لیژنه‌یه‌کی ئاماده‌کاریی که ئه‌ویش راپۆرتی کۆتایی خۆی بۆ په‌رله‌مانی ویلایه‌ته‌که به‌رزده‌کاته‌وه و به‌شیکێ تریان لیژنه‌یه‌کی راپۆرتکاران دروستکردوووه بۆ هه‌مان مه‌به‌ست که کاریان هاوکاریکردنی په‌رله‌مانی ویلایه‌ته‌که‌یه بۆ ئه‌وه‌ی سنووری بازنه‌کان پێک‌ه‌خاته‌وه. هه‌ندیک ویلایه‌تی تر لیژنه‌ی پشتگیر (Backup commission) یان دروستکردوه بۆیه ئه‌گه‌ر په‌رله‌مانی ویلایه‌ته‌که نه‌گه‌یشه‌ پێکه‌وتن له‌سه‌ر پلانی دابه‌شکردنه‌وه‌که ئه‌وا ئه‌و لیژنه‌یه‌ بریاری کۆتایی بدات. ویلایه‌تی ئایاوا شێوازی تایبه‌ت به‌خۆی هه‌یه و کۆمه‌له‌ که‌سیکی بێ‌لایه‌ن راده‌سه‌پێرن که پلانه به‌رده‌سته‌کانی دیزاینی بازنه‌کان بخه‌نه به‌رده‌ست په‌رله‌مان و په‌رله‌مانیش ده‌نگ له‌سه‌ر دانه‌یه‌کیان بدات^(۲).

له‌ شانسیی یه‌کگرتوو (به‌ریتانیا) چوار لیژنه‌ی سنوور (Boundary Commission)، بۆ هه‌ریه‌ک بۆ ئینگلته‌را و سکۆتلاند و وه‌یلز و ئیترله‌ندای باکوور، ئه‌رکی پێک‌ه‌ستنه‌وه‌ی بازنه‌کانی هه‌لبژاردنیان پێسیپێردراوه. له‌ سالی ۲۰۱۸دا، لیژنه‌ی پێداچونه‌وه‌ی سنووره ناو‌خۆیه‌کانی ئینگلته‌را راپۆرتی خۆی پێشکه‌ش به‌ حکومه‌تی به‌ریتانیا کردوووه و تاییدا به‌ ووردی پێشنیار و پلانی ووردی خۆیان روونکردۆته‌وه^(۳). ئه‌م لیژنه‌یه له‌ ۳ راپۆرتی ووردا کاره‌کانی خۆیان ته‌واوکردوووه که ماوه‌ی ۲ سال به‌به‌رده‌وامی کاریان له‌سه‌رکردوووه؛ راپۆرتی یه‌که‌م دره‌باره‌ی پێشنیاره‌کانیه (۲۱۴ لاپه‌ره‌یه)^(۴).

^(۱) حه‌وت ویلایه‌ت ته‌نها یه‌ک ئه‌ندامیان هه‌یه له‌ ئه‌نجومه‌نی نوینه‌راندا، بۆیه پتویستیان به‌م رێکارانه‌یه.

^(۲) National Conference of State Legislatures, 2020. Redistricting Commissions: State Legislative Plans, available on:

<https://www.ncsl.org/research/redistricting/2009-redistricting-commissions-table.aspx> (accessed 30/3/2020)

^(۳) Boundary Commission for England (2018), 2018 Review – Final recommendations for England, available on:

<https://boundarycommissionforengland.independent.gov.uk/2018-review/2018-review-final-recommendations-for-england/> (Accessed 30/3/2020)

^(۴) Boundary Commission for England (2018), Volume one: Final recommendations report, available on:

<https://boundarycommissionforengland.independent.gov.uk/wp-content/uploads/2018/09/Final-recommendations-report.pdf> (Accessed 30/3/2020)

رپوړتی دووهم دهربارهی جیاکردنه وهی بازنه کانی هه لېژاردنه (٢٣٦ لاپه ره)^(١) و به ووردی ژماره ی دانیشتوانی ته و بازنانه یان به پیتی ناوچه کان جیاکردوته وه و له رپوړتی سیه مدها به ووردی نه خشی هه موو بازنه کانی هه لېژاردنیان کیشاوه (٥٣٢ لاپه ره یه)^(٢). له رپوړتی یه که مدها، چهند پیشنیاریک ده خنه به رده ست حکومت بو ریکخستنه وهی بازنه کانی هه لېژاردن، له وانه هه ر بازنه یه ک نابیت دانیشتوانی به رپژهی کوتای ٥% له بازنه یه کی تری هه لېژاردن که متر بیت یان زیاتر؛ واته که مترین رپژهی دانیشتوانی بازنه یه ک نابیت له ٧١٠٣١ که متر بیت و له ٧٨٥٠٧ که س زیاتر بیت (لاپه ره ٣). ده کریت له هه ریمی کوردستانیشدا، دوا ی نه نجامدانی ناماری دانیشتوان و ده ننگدانی په رله مان له سه ر ته به نیکردنی سیستمی نارپژهی، لیژنه یه کی بیلا یه کی تاییه تمه ند به کیشانی سنووری بازنه کان له لایه ن په رله مانه وه دروست بکریت له چهند که سیکی سپور له بواری دیموگرافی و یاسا و زانسته سیاسی ه کان. تم لیژنه یه ده بیت به یاسایه ک له لایه ن په رله مانه وه ده سه لاتی ته و او یان پیبدریت بو ته وهی هه تا بکریت له ژیر هه ژموونی سیاسی حیزبه کانی کوردستاندا نه بن و نازادانه بریار له هه ر دابه شکردنیک بدن به پیتی چهند پیوه ریکی روون. وه ک ناماژمان پیدا له سه ره وه، ره ننگه دروستکردنی لیژنه یه کی بیلا یه ن له هه ریمدا ناسان نه بیت، بو یه ده کریت پشت به شاره زا و سکولاری بیانی به ستریت یان داوا له ریکخراوه نیوده وله تیه کان بکریت که هاوکار له دابه شکردنی کوردستاندا بو چهند بازنه یه کی هه لېژاردن. ده کریت ژماره ی دانیشتوان و دابه شکردنی تیستای هه ریمی کوردستان (بو چهند قه زایه ک) بکریته پیوه ر. ته گه ر ژماره ی دانیشتوانی قه زایه ک گه یشته کورسیه ک ته و سه ربه خو بکریته بازنه یه ک، ته گه ر نا ده کریت چهند ناحیه یه کی تر بخریته سه ر قه زاکه بو ته وهی ژماره ی دانیشتوانی هینده ی کورسیه ک به رزبیتته وه. له هه ندیک حالته دا ره ننگه پیویست بیت دوو قه زا به یه که وه بینه یه ک بازنه ی هه لېژاردن، به لام له هه ندیک حالته تی تردا ده کریت قه زایه ک (وه ک قه زای ناوه ندی شاره کان) بکریته چهند بازنه یه ک و چهند گه ره کیکی ناو قه زاکه به یه که وه بکریته بازنه یه ک.

⁽¹⁾ Boundary Commission for England (2018), Volume two: Constituency names, designations and composition, available on:

<https://boundarycommissionforengland.independent.gov.uk/wp-content/uploads/2018/09/Final-recommendations-constituency-list-with-wards.pdf> (accessed 30/3/2020)

⁽²⁾ Boundary Commission for England (2018), Volume three: Maps. Available on:

<http://store.boundarycommissionforengland.independent.gov.uk.s3.amazonaws.com/final/Final%20recommendations%20maps.pdf> (Accessed 30/3/2020)

کو‌تایی

ته‌به‌نیکردنی سیستمی هه‌لبژاردنی نارێژه‌یی له هه‌ریمی کوردستان، له‌گه‌ل ټه‌وه‌ی کاری زۆری ده‌وێت و هێشتا سه‌ره‌تا‌کانی نه‌خه‌ملیوه، زۆر به‌سوود ده‌بێت بۆ هه‌ریمی کوردستان له‌ پرووی که‌م‌کردنه‌وه‌ی ټه‌و نادادپه‌روه‌ریه‌ی له‌ به‌رکه‌وته‌ی کورسی په‌رله‌مانی پارێزگا‌کانی هه‌ریمی کوردستاندا هه‌یه که به‌ره‌نجامی پیاده‌کردنی سیستمی لیستی رێژه‌یی یه‌ک بازنه‌یه‌وه‌ دروستبوه. ټه‌م توێژینه‌وه‌یه هه‌ولێکه بۆ وه‌لامدان‌ه‌وه‌ی ټه‌و په‌سپاره‌ی که ټایا ده‌کرێت له‌ رێی پیاده‌کردنی سیستمی نارێژه‌یی، زۆرینه‌ی ساده‌ یان زۆرینه‌ی په‌ها، ټه‌و نادادیه‌ که‌م‌ترکه‌ینه‌وه‌ که له‌ ټه‌نجامی هه‌لبژاردنه‌ په‌رله‌مانیه‌که‌ی ۲۰۱۸ هه‌و دروستبوه‌ و چۆن بتوانین ټه‌و کێشانه‌ چاره‌سه‌ر بکه‌ین که په‌نگه‌ له‌ به‌ره‌نجامی ته‌به‌نیکردنی سیستمی نارێژه‌یه‌وه‌ بینه‌کایه؛ له‌ گرنه‌گ‌ریانیان جێریمانده‌رین. له‌ وه‌لامی ټه‌م په‌سپاره‌دا، توێژه‌ر گه‌یشته‌ته‌ ټه‌و ده‌رنجامه‌ی که ده‌کرێت به‌ شپۆه‌یه‌کی به‌رچاو نادادی ټامازه‌پیکراو که‌م‌بک‌رێته‌وه‌ له‌ رێکه‌ی ته‌نه‌بیکردنی سیستمی هه‌لبژاردنی نارێژه‌یی جا زۆرینه‌ی ساده‌ بێت یان زۆرینه‌ی په‌ها. له‌ سیستمی زۆرینه‌ی ساده‌دا، ټه‌گه‌ری ټه‌وه‌ هه‌یه که ټه‌و کاندیده‌ی ده‌بێته‌ نوینه‌ری خه‌لک رێژه‌ی ده‌نگه‌کانی به‌رز نه‌بێت له‌ چاو سیستمی زۆرینه‌ی په‌ها که کاندید ده‌بێت له ۱+۵۰٪ ده‌نگ به‌ره‌و سه‌ره‌وه‌ به‌ده‌سته‌بێت. بۆیه‌ش ته‌به‌نیکردنی سیستمی زۆرینه‌ی په‌ها ده‌کرێت نادادی له‌ نوینه‌رایه‌تیکردندا تا راده‌یه‌کی به‌رچاو که‌م بکاته‌وه.

راسپاره‌ و پێشیار

یه‌که‌م، ده‌کرێت که‌م‌کردنه‌وه‌ی نادادی له‌ نوینه‌رایه‌تیکردندا هۆکارێک بێت بۆ شه‌ریه‌تی زیاتری په‌رله‌مان و ټه‌و دامه‌زراوه‌ی که په‌رله‌مان شه‌ریه‌تیان ده‌دات. له‌م پێناوه‌شدا، زۆر پێویسته‌ که دروستکه‌رانی سیاسه‌ت (policy makers) له‌ هه‌ریمی کوردستاندا هه‌ولی جدی بدن بۆ که‌م‌کردنه‌وه‌ی نادادی له‌ نوینه‌رایه‌تیکردندا، به‌و مانایه‌ی که له‌ توێژینه‌وه‌که‌دا ټامازه‌ی پیکراوه.

دووهم، یه‌کیک له‌و رێگایانه‌ی که ده‌کرێت ټه‌م نادادیه‌ که‌م‌ترکه‌اته‌وه‌ بریتیه‌ له‌ ته‌به‌نیکردنی سیستمی نارێژه‌یی (جا زۆرینه‌ی ساده‌ بێت یان زۆرینه‌ی په‌ها)، له‌ بری ټه‌و سیستمی ئیستا ته‌به‌نیکراوه‌ که سیستمی رێژه‌یی کراوه‌یه.

سێهه‌م، هه‌ر یه‌ک له‌م دوو سیستمه‌ی که ټامازه‌یان پیکرا (زۆرینه‌ی ساده‌ و زۆرینه‌ی په‌ها) گرتی خۆیان هه‌یه ده‌کرێت پێش ته‌به‌نیکردن گه‌م‌گه‌م و راگۆڕینه‌وه‌یان له‌سه‌ر بک‌رێت له‌سه‌ر ئاستی دامه‌زراوه‌ فهرمی و نافه‌رمیه‌کان.

چواره‌م، بۆ زۆرت‌رین خۆلادان له‌ گرتی جێریمانده‌رین، که ده‌رهاو‌یشته‌ی ته‌به‌نیکردنی سیستمی نارێژه‌یه‌ی و له‌ ټه‌نجامی دیزاینکردنی ناوچه‌کانی هه‌لبژاردنه‌وه‌ دروسته‌بێت، ده‌کرێت لیژنه‌یه‌کی په‌سپۆر له‌ بواره‌کانی دیمۆگرافی و یاسا و زانسته‌ رامیاریه‌کان له‌ لایه‌ن په‌رله‌مانی کوردستانه‌وه‌ به‌ یاسایه‌ک ته‌خویل بک‌رین بۆ دارشته‌وه‌ و دیزاینی ناوچه‌کانی هه‌لبژاردن. په‌نگه‌ دروستکردنی لیژنه‌یه‌کی له‌م شپۆه‌یه‌ بێلایه‌ن، به‌ هۆی بارودۆخی ناته‌ندروستی سیاسی هه‌ریمی کوردستانه‌وه‌، تا راده‌یه‌ک زه‌حمه‌ت بێت، بۆیه‌ ده‌کرێت په‌نا‌ب‌رێته‌ به‌ر په‌سپۆران و شاره‌زایانی بیانی و ده‌کرێت داوا له‌ رێک‌خراوه‌ نیوده‌وله‌تیه‌کانیش بک‌رێت هاوکاری هه‌ریمی کوردستان بکه‌ن له‌م بواره‌دا.

سەرچاوهكان:

١. بیریاری بهرە ی کوردستانی ژماره (١) ی سالی ١٩٩٢ ی سەرکردایەتی سیاسی بهرە ی کوردستانی. یاسای ژماره ١ ی ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستانی عێراق. دەکریت یاساکه لهسەر ئەم لینکه داوولۆد بکریت <https://www.parliament.krsd/media/3916/pdf> (ئەم لینکه چالاک بووه له بهرواری ١٥/٣/٢٠٢٠)

٢. کۆمیسیۆنی بالای سەر به خۆی هەلبژاردن و پارسی (٢٠١٨)، لیستی ناوی دەرچووانی خولی پینچەمی پەرلهمانی کوردستان http://www.khec.krd/dreje_dangadaran.aspx?jimare=129&type=7 (ئەم لینکه چالاک بووه له بهرواری ١٥/٣/٢٠٢٠)

٣. دەستە ی ئاماری هەریمی کوردستان (٢٠١٩)، روویوی دیمۆگرافی له هەریمی کوردستان ٢٠١٧. دەتوانریت پاپۆرتەکه لهسەر ئەم لینکه داوولۆد بکریت <http://www.krso.net/files/articles/080519013929.pdf> (ئەم لینکه چالاک بووه له بهرواری ١٥/٣/٢٠٢٠).

4. ARRELL, D. M., 1998. *COMPARING ELECTORAL SYSTEMS*. London: MACMILLAN. (Page 5)

5. Bervoets, S. and Merlin, V., 2012. *Gerrymander-proof representative democracies*, Int J Game Theory 41:473–488, p.474

6. Boundary Commission for England (2018), 2018 Review – Final recommendations for England, available on <https://boundarycommissionforengland.independent.gov.uk/2018-review/2018-review-final-recommendations-for-england/> (Accessed 30/3/2020)

7. Boundary Commission for England (2018), Volume one: Final recommendations report, <https://boundarycommissionforengland.independent.gov.uk/wp-content/uploads/2018/09/Final-recommendations-report.pdf> (Accessed 30/3/2020)

8. Boundary Commission for England (2018), Volume one: Final recommendations report, available on <https://boundarycommissionforengland.independent.gov.uk/wp-content/uploads/2018/09/Final-recommendations-report.pdf> (Accessed 30/3/2020)

9. Boundary Commission for England (2018), Volume three: Maps. Available on <http://store.boundarycommissionforengland.independent.gov.uk.s3.amazonaws.com/final/Final%20recommendations%20maps.pdf> (Accessed 30/3/2020)

10. Boundary Commission for England (2018), Volume two: Constituency names, designations and composition, available on <https://boundarycommissionforengland.independent.gov.uk/wp-content/uploads/2018/09/Final-recommendations-constituency-list-with-wards.pdf> (accessed 30/3/2020)

11. Electoral Reform Society, (No Date). Two-Round System, Available on <https://www.electoral-reform.org.uk/voting-systems/types-of-voting-system/two-round-system/>

(accessed 30/3/2020)

12. Guelke, A., 2012. *Politics in Deeply Divided Societies*. Cambridge, UK: Polity.

13. https://www.census.gov/history/www/programs/demographic/decennial_census.html

(accessed 30/3/2020)

14. Kristopher, T., 2019. *Measuring Political Gerrymandering*, The American Mathematical Monthly, 126:7, 593-609, p.593

15. National Conference of State Legislatures, 2020. Redistricting Commissions: State Legislative Plans, available on <https://www.ncsl.org/research/redistricting/2009-redistricting-commissions-table.aspx> (accessed 30/3/2020)

16. Reynolds, A. et al. (2005). *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, Sweden.

17. SAMUELS, J. D., 2013. *Comparative Politics*. Pearson Education. (Pages 79-88)

18. Stephanopoulos, N. and Warshaw, C., 2019. *The Impact of Partisan Gerrymandering on Political Parties*, p.4, SSRN, Electronic copy available at: <https://ssrn.com/abstract=3330695>

19. U.S. Census Bureau, 2019. Decennial Census, available on https://www.census.gov/history/www/programs/demographic/decennial_census.html (accessed 8/7/2020)